

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Кафедра екології

Б.М. Калин

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

**методичні вказівки для виконання самостійної роботи
для студентів спеціальності 101 «Екологія» ОС «Магістр»**

ЛЬВІВ – 2021

Калин Б.М. Методичні вказівки для виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Рекреаційні ресурси» для студентів спеціальності 101 «Екологія» ОС «Магістр». Львів: ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2021. 46 с.

Рецензенти:

Качмар Н. В. – к.с.-г.н., доцент кафедри екології Львівського національного аграрного університету;

Гримак О.Я. – к.е.н., доцент, кафедри історії України, економічної теорії та туризму ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького.

У методичних вказівках розглянуті питання, які студенти повинні проробити самостійно при вивченні навчальної дисципліни «Рекреаційні ресурси» після викладення лекційного матеріалу, при підготовці до практичних занять та екзамену. У вказівках розміщено методичний матеріал та перелік джерел інформації, які необхідні для виконання запланованого обсягу робіт та забезпечення їх відповідної якості.

Для студентів 2 курсу, що навчаються на ОПП «Екологія» другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 101 «Екологія» галузі знань 10 Природничі науки.

Схвалено і рекомендовано до друку кафедрою екології ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького (протокол № 11 від 17 травня 2021 р.) та навчально-методичною радою факультету ветеринарної гігієни, екології та права ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького (протокол № 8 від 24 червня 2021 р.).

ЗМІСТ

Мета та завдання дисципліни, її місце в навчальному процесі	4
Опис та структура навчальної дисципліни	5
Загальні відомості про зміст самостійної роботи	6
Тематика самостійної роботи	8
Методичні вказівки до самостійної роботи	9
Тема 1. Законодавча база рекреаційної системи України	9
Тема 2. Рекреаційні потреби, рекреаційний попит та рекреаційно-ресурсний потенціал – основа формування рекреаційних комплексів	11
Тема 3. Еволюція рекреаційної спеціалізації	16
Тема 4. Територіальні рекреаційні системи	19
Тема 5. Характеристика рекреаційно-туристичних районів світу	25
Тема 6. Рекреація на територіях природно-заповідного фонду	35
Тема 7. Оцінка рекреаційного потенціалу території (на прикладі Львівської області)	38
Тема 8. Екологічні проблеми рекреаційної діяльності	40
Рекомендована література	45

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ, ЇЇ МІСЦЕ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Рекреаційні ресурси» є ресурси, що використовуються для оздоровлення та відпочинку населення, визначення рекреаційних потреб населення й оцінювання рекреаційних можливостей територій.

Мета навчальної дисципліни – формування у здобувачів вищої освіти комплексу спеціальних знань про класифікацію природних рекреаційних ресурсів, структуру і основні властивості територіальних рекреаційних систем, принципи і методи комплексної оцінки рекреаційних ресурсів території, рекреаційну діяльність та уявлення щодо основних рекреаційних потреб людини, процесів і методів відновлення її здоров'я.

Завданнями навчальної дисципліни є дати теоретичну і практичну підготовку студентам для формування цілісних уявлень про рекреаційні функції і ресурси території, тенденції їх зміни для їх оптимального використання, шляхи розвитку рекреаційної діяльності.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування у студентів необхідних компетентностей:

- загальні компетентності:
 - здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК1);
 - здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК6).
- фахові компетентності:
 - обізнаність на рівні новітніх досягнень, необхідних для дослідницької та/або інноваційної діяльності у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування (ФК1);
 - здатність до організації робіт, пов'язаних з оцінкою екологічного стану, захистом довкілля та оптимізацією природокористування, в умовах неповної інформації та суперечливих вимог (ФК7);
 - здатність оцінювати рівень негативного впливу природних та антропогенних факторів екологічної небезпеки на довкілля і людину (ФК10).

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен бути здатним продемонструвати такі результати навчання:

Знати та розуміти фундаментальні і прикладні аспекти наук про довкілля (ПРН1);

Уміти використовувати сучасні інформаційні ресурси з питань екології, природокористування та захисту довкілля (ПРН11);

Уміти оцінювати ландшафтне і біологічне різноманіття та аналізувати наслідки антропогенного впливу на природні середовища (ПРН12);

Уміти оцінювати потенційний вплив техногенних об'єктів та господарської діяльності на довкілля (ПРН13).

ОПИС ТА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Всього годин	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів/годин	4,5/135	4,5/135
Усього годин аудиторної роботи	30	14
в т.ч.:		
• лекційні заняття, год.	10	6
• практичні заняття, год.	20	8
• лабораторні заняття, год	-	-
• семінарські заняття, год	-	-
Усього годин самостійної роботи	105	121
Вид контролю	екзамен	

Розподіл навчальних занять за розділами дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин							
	денна форма здобуття освіти (ДФЗО)				заочна форма здобуття освіти (ЗФЗО)			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		л	п.р.	с.р.		л	п.р.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Розділ 1. Наукові принципи використання рекреаційних ресурсів								
Тема 1. Рекреаційні ресурси, їх роль у відпочинку та оздоровленні населення	26	2	4	20	26	2	2	22
Тема 2. Рекреаційний туризм	24	2	2	20	24	-	2	22
Тема 3. Рекреаційне районування. Характеристика рекреаційних районів України	33	2	6	25	33	-	2	31
Разом за розділом	83	6	12	65	83	2	6	75

Розділ 2. Сучасні проблеми розвитку рекреації								
Тема 4. Теоретичні основи оцінки рекреаційного потенціалу	26	2	4	20	26	2	1	23
Тема 5. Напрямки раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів	26	2	4	20	26	2	1	23
Разом за розділом	52	4	8	40	52	4	2	46
Усього годин	135	10	20	105	135	6	8	121

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студента – це форма освітнього процесу, що є основою в оволодінні навчальним матеріалом у час, вільний від обов’язкових навчальних занять. Самостійна робота є однією із важливих складових навчального процесу, яка безпосередньо впливає на глибину, неформальність та стійкість набутих знань та вмінь.

Метою самостійної роботи студента є забезпечення засвоєння в повному обсязі навчальної програми шляхом закріплення, поглиблення і систематизації набутих теоретичних знань, а також опанування навичок роботи з навчальною та науково-методичною літературою, вміння вільно орієнтуватися в інформаційному просторі.

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом під час позааудиторної навчальної роботи і його творчого застосування в майбутній професійній діяльності.

Розрізняють види самостійної роботи (самостійна робота, яка забезпечує підготовку до аудиторних занять, поточного і семестрового контролю знань; пошуково-аналітична робота; науково-дослідна робота; практика на підприємствах та в організаціях) та її форми (самостійне опрацювання або вивчення теоретичного матеріалу, виконання домашніх завдань; підготовка до контрольних робіт, тестів та інших форм поточного контролю; письмове оформлення звітів з практичних робіт; підготовка до поточних та семестрових контролів).

Виконання самостійної роботи, її обсяг та зміст заплановано згідно з нормативними даними розробленої та діючої робочої програми з даної дисципліни для студентів, що навчаються за ОПП «Екологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Самостійна робота студентів спрямована на досягнення поставленої мети через виконання відповідних завдань, зміст, обсяги і структура яких наведені нижче.

Розподіл годин самостійної роботи студентів

№ з/п	Види навчальної діяльності	Обсяг часу, годин	
		денна форма	заочна форма
1	Опрацювання лекційного матеріалу	10	6
2	Підготовка до практичних занять	30	15
3	Підготовка питань, які не розглядаються під час аудиторних занять	32	60
4	Підготовка до контрольних заходів	33	40
	Всього	105	121

ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (питання, які не розглядаються під час аудиторних занять)

Тема 1. Законодавча база рекреаційної системи України

Правове забезпечення рекреаційної діяльності. Основні нормативні документи.

Тема 2. Рекреаційні потреби, рекреаційний попит та рекреаційно-ресурсний потенціал – основа формування рекреаційних комплексів

Рекреаційні потреби як основа територіальної організації рекреаційної діяльності. Взаємодія рекреаційного попиту та рекреаційних потреб. Рекреаційний потенціал, його структура.

Тема 3. Еволюція рекреаційної спеціалізації

Феномен рекреації та його роль в освоєнні територій. Еволюція просторово активної рекреаційної діяльності.

Тема 4. Територіальні рекреаційні системи

Територіальний характер рекреаційних систем. Компоненти рекреаційної системи.

Тема 5. Характеристика рекреаційно-туристичних районів світу

Особливості міжнародних рекреаційних потоків. Європа – провідний рекреаційний регіон світу. Характеристика Американського рекреаційного регіону. Характеристика Азіатсько-Тихоокеанського рекреаційного регіону. Рекреаційні ресурси Австралії та Океанії.

Тема 6. Рекреація на територіях природно-заповідного фонду

Види рекреації на територіях ПЗФ. Особливості рекреаційної діяльності на територіях окремих категорії об'єктів ПЗФ.

Тема 7. Оцінка рекреаційного потенціалу території (на прикладі Львівської області)

Необхідність оцінки рекреаційного потенціалу території. Аналіз природних, природно-антропогенних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів певної області (на прикладі Львівської області).

Тема 8. Екологічні проблеми рекреаційної діяльності

Екологічні проблеми об'єктів туристично-рекреаційного комплексу та шляхи їх вирішення. Поняття екологічного туризму.

Крім того, для обох форм навчання передбачена підготовка до навчальних занять та контрольних заходів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (стислий виклад тем)

Тема 1. Законодавча база рекреаційної системи України

Правове забезпечення рекреаційної діяльності. Рекреаційна сфера відіграє надзвичайно важливу роль в соціально-економічному житті країни. Зростає її статус та зацікавленість держави в подальшому розвитку галузі, посилюється вплив рекреації практично на всі сфери життя і діяльності людини. Зацікавленість держави в правомірному і регульованому процесі розвитку рекреації в Україні відбилася у прийнятті ряду законів України, постанов Кабінету міністрів України, наказів Президента України та додатках до них, а також інших нормативно-правових документах. У той же час саме нормативно-правове регулювання рекреаційної сфери відзначається складністю, суперечливістю і незавершеністю, що стримує її розвиток.

Однією з важливих умов розвитку господарювання у сфері рекреації є правове забезпечення рекреаційної діяльності, яке відповідало б її значущості, для розв'язання соціальних, екологічних, економічних проблем. Правове підґрунтя здійснення рекреаційної діяльності становлять багато норм, що регулюють весь спектр відносин, з-поміж яких суттєва роль належить нормам господарського і екологічного законодавства з урахуванням господарського характеру такої діяльності та залежності її від наявності і стану природного рекреаційного потенціалу. У той же час саме господарсько-правове і еколого-правове регулювання рекреаційної діяльності відзначається складністю, суперечливістю і незавершеністю, що стримує її розвиток.

Серед документів, які регламентують діяльність у сфері організації рекреаційних послуг, варто зазначити постанови Верховної Ради України, які стосуються питань регулювання сферою туризму. Для регулювання рекреаційної сфери використовують документи, прийняті певними виконавчими органами як на державному, так і на рівні місцевих органів самоврядування. Також правове регулювання рекреаційної діяльності здійснюється на підставі Земельного Кодексу України, Господарського та Цивільного Кодексу України, Податкового Кодексу України, Законів України «Про туризм», «Про курорти» та «Про природно-заповідний фонд України». Законом України «Про туризм» було закладено правову базу діяльності туристичної галузі країни. Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я

довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України. Водночас слід зауважити, що Закон має низку суттєвих недоліків, які гальмують розвиток вітчизняного ринку туристичних послуг. Зокрема, норми сприяють надмірному та необґрунтованому втручанню держави в підприємницьку діяльність, обмежують законні права і свободи туристичного підприємництва; порушують принцип свободи договору; штучно створюють умови для зловживання монопольним становищем на туристичному ринку України, передбачають неправомірне обмеження конкуренції і недобросовісну конкуренцію; становлять серйозну перешкоду на шляху розвитку малого та середнього підприємництва в туризмі та не сприяють створенню додаткових робочих місць.

Основні нормативні документи. Важливим нормативно-правовим документом, який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку туристично-курортної діяльності, є Закон України «Про курорти» від 5 жовтня 2000 року. Оскільки він спрямований головним чином на забезпечення раціонального та ефективного використання природних лікувальних ресурсів і природних курортних територій України, то його основними завданнями визначено правове регулювання суспільних відносин у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та облік природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального використання та охорони з метою створення умов сприятливих для лікування, профілактики захворювань і відпочинку людей. Крім того, Закон містить норми, конкретно пов'язані з діяльністю самих курортів і працівників цієї галузі, передбачає низку важливих правових заходів щодо раціонального використання, збереження та відновлення природних лікувальних і курортних туристичних ресурсів України.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні нормативні документи у сфері рекреаційної діяльності.
2. Що регламентує Закон України «Про туризм»?
3. Які норми містить Закон України «Про курорти»?
4. Які недоліки правового забезпечення рекреаційної діяльності в Україні?

Тема 2. Рекреаційні потреби, рекреаційний попит та рекреаційно-ресурсний потенціал – основа формування рекреаційних комплексів

Рекреаційні потреби як основа територіальної організації рекреаційної діяльності. Розвиток рекреаційної діяльності на всіх рівнях визначають рекреаційні потреби, принаймні вони впливають на два її основні аспекти: просторово-часову динаміку і територіальну організацію. У загальному виді рекреаційні потреби можна визначити як вимоги до умов відновлення сил людини. Рекреаційні потреби зокрема, як і потреби людини в цілому, є продуктом історії.

Формування рекреаційних потреб відбувається під впливом комплексу факторів, які можна погрупувати наступним чином:

- соціально-економічні фактори – рівень матеріального статку масового споживача, рівень цін на рекреаційні товари та послуги, наявність вільного часу, доступність інформації (реклама) про рекреаційні об'єкти і послуги;
- демографічні – вік, стать, сімейний стан, освіта, професія, приналежність до певної соціальної групи, регіон основного проживання та тип місцевості проживання (міська або сільська);
- особистісно-поведінкові фактори – індивідуальні особливості індивіда, стиль життя, інтереси, система духовних цінностей, мотивація рекреаційної діяльності, стан здоров'я;
- фактори культурного і суспільно-психологічного характеру – пріоритети в системі духовних цінностей суспільства в цілому, його окремих груп, досягнутий рівень психології споживання, вплив моди у виборі видів рекреаційних занять, існуючі традиції проведення відпочинку;
- ресурсно-екологічні фактори – масштаби і забезпеченість території різними видами рекреаційних ресурсів, екологічний стан навколишнього природного середовища;
- політичні фактори – безпека рекреаційних регіонів і об'єктів, відсутність збройних конфліктів, тероризму, піратства, дотримання міжнародних норм і правил щодо прав і свобод людини.

Рекреаційні потреби проявляються на трьох рівнях організації людей:

1. Суспільні потреби, які визначаються як потреби всього суспільства у відновленні фізичних і психологічних сил, а також всебічному розвитку всіх його членів; потреби в розширеному відтворенні соціально-трудового й соціально-культурного потенціалу суспільства.
2. Групові рекреаційні потреби відбивають зміст потреб певних соціальних груп населення.

3. Індивідуальні рекреаційні потреби визначаються як потреби у відновленні фізичних і духовних сил людини в її фізичному, інтелектуальному й духовному вдосконаленні.

Вони вміщують в собі безліч рекреаційних занять, які задовольняють ці потреби: зміна звичного оточення, відновлення здоров'я, зняття втоми, пізнання навколишнього світу, подолання перешкод, задоволення естетичних потреб, духовне збагачення, біг від повсякденності тощо. Індивідуальні рекреаційні потреби постійно розвиваються і впливають на структуру й своєрідність рекреаційних потреб соціальної групи, до якої належать індивіди, а діяльність соціальних груп сприяє формуванню суспільних рекреаційних потреб. Однак такий вплив індивідуальних і групових рекреаційних потреб на суспільні рекреаційні потреби є вторинним. Провідним й визначальним виявляється зворотний вплив. Відносини суспільних, групових і індивідуальних рекреаційних потреб є діалектичними, тобто такими, у яких складові їх елементи взаємо впливають один на одного при провідній ролі суспільних потреб.

Рекреаційні потреби реалізуються в певних видах рекреаційної діяльності. Рекреаційна діяльність – діяльність у вільний час, спрямована на відновлення й розвиток психічних, фізичних і духовних сил людини; це система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, і характеризується, у порівнянні з іншими видами діяльності, зміною, розмаїтістю, незвичністю поведінки людей і самоцінністю процесу.

Взаємодія рекреаційного попиту та рекреаційних потреб. На сучасному етапі рекреаційна галузь, як і більшість інших, розвивається в умовах конкурентного ринку, на якому водночас діють різні ціни на ті ж самі рекреаційні послуги. Такі ціни залежать не тільки від якості та обсягу послуг, які надаються рекреантам, але й від престижності району відпочинку, його коефіцієнта атрактивності. Визначальним елементом рекреаційного ринку, рушійною силою всього ринкового механізму, є рекреаційний попит або попит на рекреаційну діяльність. Він є соціально-економічною категорією і необхідний для планування, проектування й експлуатації рекреаційних підприємств. Попит визначається, з одного боку, особистими і груповими рекреаційними потребами людей, підкріпленими їхньою платоспроможністю і вираженими у формі реальних вимог до організаторів відпочинку, а з іншого – системою наявних пропозицій.

Рекреаційна діяльність нерозривно пов'язана з рекреаційними потребами і спрямована на створення оптимальних умов для їх реалізації. Рекреаційні потреби, як і попит, є соціально-економічною категорією, вони мають суто

історичний характер і визначаються цільовими настановами суспільства, соціальними відносинами в ньому, а також національними, місцевими традиціями й звичками населення, тобто є всім тим, що в сукупності становить спосіб життя людей.

Рекреаційні потреби є змінною категорією і залежать від різних чинників - природно-географічних, соціально-економічних, демографічних, геополітичних, медико-біологічних, соціально-психологічних тощо. За своїм походженням, рекреаційні потреби є фізіологічними, однак у процесі суспільного розвитку поряд з елементарними потребами у відпочинку формуються нові, соціально зумовлені рекреаційні потреби, які є складниками суспільних потреб і розвиваються за однаковими з ними законами.

У загальному вигляді серед рекреаційних потреб (відповідно до історичної послідовності їхнього прояву) можна виділити такі три групи, орієнтовані на:

- відновлення фізичних і духовних сил, які були витрачені в процесі трудової, навчальної і побутової діяльності;
- розвиток фізичних і духовних сил людини, соціально-трудового, культурного потенціалу суспільства, підготовка до трудової діяльності, до спілкування між людьми тощо, тобто розвиток того, що вже раніше закладено вихованням;
- формування нових рис і якостей особистості, нового образу життя, розширення міжособистісних, міжнаціональних, міжвікових контактів, формування і розвиток навичок спілкування, сприйняття природи і культурних цінностей тощо. Потреби суспільства й окремої особи в рекреаційній діяльності, які називають рекреаційними потребами, науковці поділяють за трьома рівнями організації людей (суспільство - група - індивід) на:
 - суспільні (масові) рекреаційні потреби є провідними – це потреби у простому і розширеному відтворенні соціально-трудового та соціокультурного потенціалу суспільства;
 - групові рекреаційні потреби відбивають зміст потреб окремих вікових, соціальних груп, сім'ї тощо;
 - індивідуальні рекреаційні потреби – це потреби конкретної особи у відновленні та розвитку фізичних і моральних сил, у фізичному, інтелектуальному та духовному вдосконаленні.

Потреба в тому або іншому виді рекреаційної діяльності реалізується через попит, як вимога засобів і умов діяльності. Так, попит на відпочинок біля моря одночасно вимагає упорядкування засобів розміщення та морських пляжів. Останні є об'єктом платоспроможного попиту. Платоспроможний попит формується безліччю соціально-економічних чинників. Однак основним

визначальним чинником є співвідношення прибутків суб'єкта й ціни пропозиції.

Система пропозицій задоволення рекреаційних потреб формується відповідно до суспільних потреб, можливостей матеріально-технічної бази і наявності ресурсів.

Щодо рекреаційного попиту в Україні, то він зазнав значних змін, і на сучасному етапі реалізації рекреаційних потреб характеризується такими тенденціями:

- перехід від пасивного до активного відпочинку;
- гедонізація відпочинку (попит на задоволення і зміну вражень, причому найбільш значущим стає сам процес, а не об'єкт одержання задоволення);
- спеціалізація й індивідуалізація попиту (організація спецтурів, наприклад, «квіткові тури», «пішохідні тури», «сафарі» та ін.);
- експансія виїзного туризму;
- екологізація мислення споживача;
- розщеплення основної відпустки (замість однієї тривалої відпустки на рік (3 і більше тижнів), перевага надається 2-3 більш коротким турпоїздкам: наприклад 12 днів літньої відпустки, 5-7 днів відпочинку взимку в горах або на узбережжі теплих морів і 2 – короткі поїздки на уїк-енд у святкові дні (різдвяні тури, великодні свята, травневі свята тощо);
- інтенсивність рекреаційної діяльності (насичення відпочинку новими враженнями, наприклад, екскурсіями, прогулянками, зустрічами, відвідуваннями розважальних закладів тощо).

Рекреаційний потенціал, його структура. Поняття «потенціал» (від лат. Potentia – сила) у широкому розумінні означає джерела, можливості, засоби, запаси, що можуть бути використані для розв'язання будь-яких завдань або досягнення певної мети; «ресурси» ж розглядаються як запаси, цінності, засоби, можливості.

Рекреаційний потенціал, як і інші потенціали (потенціал видобувної промисловості, лісового господарства, сільськогосподарський) нерівномірно розподіляється по території. Щоб визначити ступінь можливості або потужності тієї чи іншої території у задоволенні рекреаційних потреб населення, потрібно, насамперед, оцінити рекреаційний потенціал цієї території. Оцінюється рекреаційний потенціал, як правило, з урахуванням фізико-географічних особливостей території, кліматичних зон і рекреаційних можливостей природного ландшафту. Оцінювання варто проводити диференційовано, залежно від ступеня освоєності території, відповідно до потреб населення в різних рекреаційних заняттях. При цьому треба враховувати орієнтування території на місцеві або зовнішні рекреаційні потреби. Необхідно

вивчити фізичний стан рекреаційного потенціалу, а саме – оцінити параметри, що мають суттєве значення для цілей рекреації, тобто природні рекреаційні ресурси, а також оцінити матеріально-технічні параметри рекреації, тобто соціально-економічні ресурси.

Метою вивчення природних і соціально-економічних складників рекреаційного потенціалу території є виявлення максимальних потенційних можливостей цієї території без шкоди для неї. Для вже освоєних рекреаційних територій необхідно провести порівняльний аналіз величини рекреаційного потенціалу з фактичною ресурсною базою, яка може бути достатньою, тобто однаковою з необхідним потенціалом; більшою (коли є резерви) або меншою (необхідні заходи для «розвантаження» території) за необхідний потенціал.

Таким чином, структура рекреаційного потенціалу території являє собою систему, що складається з двох блоків: ресурсного складника, представленого рекреаційними ресурсами (природними та культурно-історичними), і соціально-економічного, представленого матеріально-технічною базою. Але поряд з цими двома складниками рекреаційний потенціал території має ще один – природні та соціально-економічні умови, що сприяють розвитку рекреації або гальмують його. Природний рекреаційний потенціал території поряд з матеріально-технічною базою рекреації (засоби розміщення рекреантів, рекреаційна інфраструктура) і соціально-економічними умовами розвитку рекреаційної діяльності є одним із блоків інтегрального рекреаційного потенціалу.

Однак природний рекреаційний потенціал варто одночасно розглядати і як складник цілісної складно організованої системи інтегрального природного потенціалу території, який, маючи властивості емерджентності, не зводиться до простої суми його окремих потенціалів.

Величина природного рекреаційного потенціалу визначається кількісним вираженням оцінки природно-рекреаційних ресурсів регіону, а його якість – якісним складом ресурсів, а також ступенем сприятливості природних умов для розвитку рекреаційного процесу. Окремі потенціали (у т.ч. промисловий, сільськогосподарський та ін.), що складають інтегральний потенціал території, альтернативні рекреаційному потенціалу, але неоднаковою мірою. Ступінь їхньої суспільної потреби визначається багатьма чинниками: рівнем розвитку продуктивних сил, цільовими настановами соціально-економічного розвитку, ступенем вивченості тощо. У зв'язку з цим, використання рекреаційного потенціалу буде домінуючою функцією території, якщо його інтегральна економічна, соціальна й екологічна оцінка перевищуватиме сумарну оцінку інших потенціалів території або ж рекреаційні об'єкти будуть унікальними.

Питання для самоконтролю:

1. Чому споживчі потреби належать до найважливіших потреб суспільства?
2. Назвіть основні фактори, які впливають на формування рекреаційних потреб.
3. Охарактеризуйте співвідношення і взаємозалежність індивідуальних, групових і суспільних рекреаційних потреб.
4. Як пов'язані рекреаційний попит і рекреаційні потреби?
5. Від чого залежить можливість задоволення рекреаційного попиту?
6. Що є характерним для сучасних споживачів рекреаційних послуг?
7. З якою метою оцінюється рекреаційний потенціал територій?
8. З чого складається рекреаційний потенціал території?

Тема 3. Еволюція рекреаційної спеціалізації

Феномен рекреації та його роль в освоєнні територій. Еволюція просторово активної рекреаційної діяльності. Ретроспективні дослідження науковців засвідчили, що рекреація в різних історичних епохах включала в собі велику кількість процесів, які реалізувалися не лише в місцевому середовищі, а й у середовищі на рівні регіону та країни в цілому, що дозволило представити її у вигляді ієрархічної системи, від вищого – національного – до нижнього рівня – житла. Для людей кожної вікової групи були притаманними свої види і форми відпочинку. На сьогодні спеціалістами виділяються більше 60 елементарних рекреаційних занять (ЕРЗ), які є необхідними для повноцінного відпочинку людини, відновлення її фізичних і духовних сил

Простежимо хронологію етапів розвитку курортно-рекреаційної сфери у світовій практиці та в Україні (табл.1-2):

Таблиця 1

Історія розвитку курортно-рекреаційної сфери у світовій практиці

№ з/п	Період	Місце знаходження	Короткі відомості
1		Древня Греція, Італія, Франція	З XII ст. для лікувальних цілей використовувались мінеральні джерела Спа і Котре (Франція). На острові Євбея, що славився гарячими джерелами, вперше почали будувати спеціальні приміщення для здачі в оренду. Велика кількість курортів з мінеральними джерелами з'явилася навколо Риму та Неаполя. На той час знаменитими курортами були: Байя, Авква-Альбула. У них відпочивала і лікувалася римська знать та будувалися вілли імператорів. Крім лікувальних властивостей мінеральних

			вод, відпочиваючі використовували для оздоровлення й інші фактори: чисте повітря, багатства рослинного світу, морську воду. Найбільш відомим приморським курортом в той час була місцевість Анціо.
2	XIV- XV ст.	Ізраїль, Туреччина, Чехія	Святі землі: Єрусалим, Назарет, Мекка, Константинополь, привертали паломників з усіх куточків світу. Крім духовного очищення люди отримували незабутні враження після знайомства із східною культурою. В цей період з'являється курорт Карлебад (Карлові Вари, територія теперішньої Чехії). Там існувало на той час 12 ванних споруд.
3	XVI ст.	Італія, Франція, Чехія	Курортно-рекреаційна сфера вперше розглядається як економічно-вигідна галузь. В Карлебаді вводять податок за відпочинок, який знімають з відпочиваючих. У Франції вводять курортну інспекцію, яка здійснює нагляд за станом курортів. Вперше з'являється перелік процедур та порядок їх проведення на курортах, проходить активне будівництво новообладнаних відпочинково-лікувальних закладів. На цей період припадає зародження туризму. Італія, багата на пам'ятки античності, колекції творів мистецтв, приваблює туристів з усіх куточків Європи.
4	XVIII ст.	Швейцарія	Привілейована знать надає перевагу усамітненню в горах Швейцарії, а поява залізниць та пароплавів тільки збільшує їх численність в цій місцевості.
5	XIX ст.	Англія	1863 р. вважається початком організованої міжнародної подорожі. Англійський підприємець Томас Кук здійснював туристичні подорожі з відпочиваючими по Англії, а згодом і по Швейцарії. У 1792 р. англійський лікар Р. Рассела організував перший дитячий курорт в Маргіті (Англія).
6	XX ст.	США, Німеччина	В цей період відпочиваючі особливу увагу звертають на історичні, архітектурні, культурні пам'ятки країн. Хоча в міжвоєнний період рекреаційна діяльність не є масовою, проте кількість туристів у Франції, Італії, США збільшується. Популярними стають такі нові курорти як Канни, Сан-Ремо, Майямі. Відкривається велика кількість сучасних європейських курортів, які мають на меті не стільки лікування, скільки відпочинок і туризм.

Таблиця 2

Історія розвитку курортно-рекреаційної сфери в Україні

№ з/п	Період заснування	Місце знаходження	Короткі відомості
1	III ст. до н.е.	Тіра, Ольвія, Херсонес	В Північному Причорномор'ї ряд міст-колоній Стародавньої Греції використовувалися з рекреаційною метою. Патріції підліковувалися мінеральними водами, використовували грязі кримських озер та лиманів, особливим попитом користувалися лікувальні властивості сакських грязей.
2	IX ст.	Київ	Київська Русь привертає увагу відвідувачів з Візантії, Західної Європи, арабських країн. Найбільш відомі в той час були: Красний Двір Володимира Великого на Печерську та Вишгород біля Києва.
3	XV ст.	Немирів, Моршин, Любень Великий	В цей період починається дослідження родовищ лікувальних вод. Польський лікар Очко В. описав лікувальні властивості мінеральних вод Любена Великого, де будується перший лікувальний корпус. Досліджуються мінеральні джерела Немирова, Шкла.
4	XVI ст.	Синяк	Подорожуючи по Закарпаттю, російський посол описує лікувальні мінеральні води Синяка. Петром I був виданий указ «О приискании в России минеральных вод». На курортах в Росії, а Україна в той час входила до складу Російської імперії, вводилися обов'язкові правила користування лікувальними водами, які розробив німецький лікар Шобер.
5	XVIII ст.	Східна Україна, Крим	Вчені Гебер Ф., Вороніхіна М., Бертенсон Л., досліджують і описують родовища лікувальних вод на Сході України, грязі Криму та Півдня України.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні етапи історії розвитку курортно-рекреаційної сфери у світі.
2. Як змінювались види і форми відпочинку людини?
3. З чого розпочався розвиток курортно-рекреаційної сфери в Україні?

Тема 4. Територіальні рекреаційні системи

Територіальний характер рекреаційних систем. Концентрація рекреаційної діяльності обумовлює формування рекреаційних територій. Рекреаційна територія являє собою частину земельного фонду, задіяну для організації туризму, лікування та відпочинку. Виходячи зі світового досвіду, можна відзначити дві тенденції у формуванні рекреаційних територій:

а) розвиток урбанізованих рекреаційних територій на базі курортних населених пунктів або цілих курортних агломерацій (курорти і курортні місцевості, приморські рекреаційні райони тощо);

б) розвиток рекреації на міжпоселенських територіях шляхом створення рекреаційних парків.

В Україні базою для їх створення можуть бути природні національні та ландшафтні парки. Існують різні підходи до класифікації рекреаційних територій. Найбільш поширеним є такий їх поділ: урбанізовані, міжпоселенські, проміжні (у сільській місцевості); для короткочасної і тривалої рекреації; постійні, сезонні, тимчасові; природно-рекреаційні, аграрно-рекреаційні, індустріально-рекреаційні, змішані тощо.

Однак не кожна рекреаційна територія є рекреаційною системою. Даного статусу вона набуває лише тоді, коли починає задовольняти всі вимоги до базової моделі рекреаційної системи. Як об'єкт вивчення рекреалогії вона має соціальний характер і є складною керованою системою. В більшості теоретичних досліджень рекреаційних систем за основу взята базова модель рекреаційної системи В. Преображенського.

Аналіз внутрішніх зв'язків рекреаційної системи здійснюється на прикладі моделей, похідних від базової. За деякими авторами, рекреаційна система – це сукупність субгалузей рекреаційного господарства. Такий погляд на рекреаційну систему має місце у вертикальному (галузевому) підході.

Територіальний характер рекреаційних систем визначається просторовою нерівномірністю розміщення рекреаційних ресурсів, різною ємністю територій, їх придатністю для різних видів рекреаційних занять тощо. Уявлення про територіальну рекреаційну систему (ТРС) почало формуватися у сфері географічних наук, де ТРС визнано предметом дослідження рекреаційної географії. ТРС можна розглядати також як об'єкт вивчення економічної географії, медичної географії, регіональної економіки, рекреалогії.

Будь-яка ТРС базується як на безпосередніх зв'язках між рекреаційними установами, так і на опосередкованих територією відносинах між ними. Для визначення різних типів ТРС характер цих зв'язків і відносин є вирішальним. Рекреаційні об'єкти в одній ТРС можуть пов'язувати: а) безпосередні зв'язки виробничо-технологічного характеру; б) спільне управління; в) участь у

спільному наданні кінцевих послуг; г) належність до однієї галузі чи підгалузі; д) знаходження рекреаційних установ у межах будь-якої самоврядної території; е) використання спільних ресурсів певної території; є) наявність потенційних можливостей для ефективних взаємозв'язків.

У просторі між елементами рекреаційно-туристичних системи встановлюються певні просторові (територіальні) відношення і, таким чином, вся система, кожний її елемент і кожний функціональний зв'язок одержують певний простір існування. Цей простір може бути різним – економічним, географічним, екологічним, соціальним тощо.

В той же час, з переходом до ринкових відносин територіальні рекреаційні системи усіх рівнів і типів інтенсивно трансформуються в територіальні туристично-рекреаційні системи (ТРТС) під впливом певних факторів та умов. Ринкова трансформація рекреаційно-туристичних об'єктів (їх переспеціалізація, модернізація тощо) породжує «хвилю» змін у інших об'єктах, що забезпечують сферу рекреації та туризму необхідними ресурсами, реалізують і споживають її продукцію тощо. Внаслідок тісної взаємодії цих об'єктів (у просторі й часі) об'єктивно формуються територіальні рекреаційно-туристичні системи; причому не тільки на локальному та районному, але й на міжрайонному, національному та транснаціональному рівнях. Це означає, що просторове буття рекреації та туризму характеризується системною організацією.

Рекреаційні установи беруть участь у реалізації трьох видів географічних зв'язків: 1) просторових; 2) просторово-територіальних; 3) територіальних.

Просторові зв'язки – це зв'язки між рекреаційними установами, віддаленими одна від одної на будь-яку можливу відстань. Опосередковані відносини шляхом спільного використання ресурсів певної локальної території повністю виключаються. Територіальні опосередковані відносини виникають між рекреаційними установами, розміщеними на обмеженій (локальній) території, через спільне використання трудових природних та інших ресурсів. Прямої безпосередньої взаємодії в цьому випадку немає. При перетині цих двох типів зв'язків виникає їх третій тип – просторово-територіальні зв'язки.

Тип системи і межі її локалізації залежать від характеру і параметрів розвитку системоформуючих елементів (рекреаційних установ) – рівня концентрації надання послуг, напрямку спеціалізації, відомчої підпорядкованості чи приватної належності, їх територіального поєднання і взаємозв'язку. На цій основі можна виокремити такі типи ТРТС:

- а) підгалузеві (спеціалізовані);
- б) галузеві (інтегральні);
- в) елементарні (ЕТРТС);

г) територіальні рекреаційні комплекси (ТРК).

Перші – включають рекреаційні установи певної рекреаційної підгалузі, що об'єднані спільним управлінням, приватною належністю або належністю до складу одного об'єднання, концерну, асоціації і т. ін., території, а також ті, що спеціалізуються на певній території на наданні спеціалізованих рекреаційних послуг. Функції підгалузевої ТРС, на відміну від рекреаційних установ (виробничих систем), не зводяться лише до надання певних послуг. Вони виконують і деякі територіальні функції, які особливо яскраво виявляються при розгляді системи як єдиного цілого. Наприклад, підгалузеві ТРС виконують функції повної зайнятості населення сіл, малих і середніх міст, уповільнення зростання великих агломерацій, піднесення рівня життя населення, вирішення екологічних проблем тощо. Це переважно соціальні та економічні функції ТРС, що безпосередньо не пов'язані з наданням рекреаційних послуг.

Формування других – відбувається на основі господарсько-територіальної інтеграції рекреаційних установ різних підгалузевих (спеціалізованих) ТРС. Як правило, їх об'єднує в одне ціле не лише територія і зв'язки, а й спільна робота з надання територіально і ресурсно узгоджених рекреаційних послуг. ЕТРС репрезентовані однією рекреаційною установою (центром або ядром системи) разом із сукупністю його просторово-територіальних взаємозв'язків і взаємин з іншими господарськими об'єднаннями. Оскільки така взаємодія об'єктивно не може бути реалізована в рамках одного рекреаційно-туристичного господарства, а тим більше окремих його галузей, то ЕТРС, хоч і є основою галузових і підгалузевих ТРС, але не повністю входять до їх складу.

Нині найвищий рівень сформованості інтегральних ТРС серед дев'яти, виділених ще у 1978 р. І. Родічкіним (Київсько-Дніпровської, Волинської, Сіверсько-Донецької, Придніпровської, Приазовської, Одесько-Чорноморської, Дніпровсько-Бузької, Карпатської, Кримської), мають лише три: Одесько-Чорноморська, Карпатська і Кримська.

Основними функціями територіальної рекреаційної системи є економічна, бюджетна, соціальна. Рекреаційна система може розглядатися і в горизонтальній (міжгалузевій) площині. Науковці вважають, що територіальна рекреаційна система нормально функціонує при тісній взаємодії декількох галузей на певній території. Ці галузі виконують в територіальній рекреаційній системі різні функції. Для сформованої територіальної рекреаційної системи як міжсекторального утворення необхідні функціональні галузі та їх групи:

1. Група галузей, які виконують основну функцію систем. Сюди відносяться курортні, туристичні підприємства, сфера відпочинку. Ці галузі складають центральне ядро системи. Єдність на деякій території вже тільки цих

галузей (єдність цих цілей, функцій, загальне використання певних природних ресурсів та ін.) дає можливість трактувати територіальну рекреаційну систему як вид міжгалузових систем. Кожна зі складових галузових частин територіальної рекреаційної системи є системою досить різних галузей, підгалузей і видів діяльності. Склад ядра територіальної рекреаційної системи свідчить про те, що вона є переважно міжгалузовою системою невиробничої сфери.

Група галузей переважно виробничого обслуговування ядра територіальної рекреаційної системи. Вона представлена будівництвом, транспортом. До територіальної рекреаційної системи можна включити культурне обслуговування, торгівлю, виробництво спеціального туристичного спорядження, сувенірів тощо. Ланцюжкові міжгалузові зв'язки ядра територіальної рекреаційної системи прямо і безпосередньо впливають на сільське господарство, харчову, а також легку промисловість. Таким чином, територіальна рекреаційна система як міжгалузове явище тісно пов'язане з іншими системами території і частково перекликається з ними.

2. Галузі, які включають систему навчальних закладів, що готують спеціалістів вищої та середньої кваліфікації для санаторно-курортного, туристичного господарства і сфери відпочинку. Тут ведеться підготовка не тільки лікарів, інструкторів фізичної культури і альпінізму, а і фахівців з туризму, екскурсоводів, менеджерів економістів, молодших спеціалістів та ін. для сфери санаторно-курортного та туристичного обслуговування.

3. Галузі, які включають систему спеціалізованих проектно-конструкторських інститутів, бюро, а також науково-дослідних закладів, які орієнтуються на забезпечення потреб споживачів санаторно-курортних і туристичних підприємств. Сюди входить і діяльність з плануванням рекреаційних зон, районів, вузлів, центрів і пунктів.

4. Спеціалізовані органи державного та місцевого управління, які отримують інформацію про стан інших підсистем територіальної рекреаційної системи, приймають рішення, які стосуються питань оптимального функціонування і подальшого розвитку територіальної рекреаційної системи.

Отже, територіальна рекреаційна система є міжпредметним об'єктом дослідження, що, з одного боку, дає можливість запозичення рекреалогією теоретичних надбань інших наук, а з іншого – створює проблеми у формулюванні окремих категорій, вирішення яких можливо при застосуванні системного, функціонального та інших підходів.

Компоненти рекреаційної системи. За концепцією В. Преображенського рекреаційна система включає такі підсистеми:

- ✓ природні та культурні комплекси, що включають рекреаційні ресурси та умови і виступають як субстрат розвитку системи;
- ✓ технічні системи для забезпечення нормальної життєдіяльності відпочиваючих та обслуговуючого персоналу. Характер і рівень розвитку інфраструктури рекреаційних територій має велику амплітуду: від міст-курортів і курортотополісів до місць відпочинку з мало зміненою природою;
- ✓ обслуговуючий персонал, завданням якого є професійне і якісне обслуговування рекреантів;
- ✓ орган управління, який здійснює контроль за оптимальним співвідношенням усіх підсистем;
- ✓ рекреанти (група відпочиваючих) – основний елемент системи, який визначає вимоги до всіх інших, виходячи з соціальної, вікової, національної, професійної, релігійної належності певних груп людей, а також умов і ресурсів рекреації. Рекреанти є не лише суб'єктом, а й об'єктом рекреаційної діяльності, що вимагає індивідуального підходу в наданні послуг (бажання відпочивати з друзями, сім'єю, самотійно). Група відпочиваючих характеризується особливостями поведінки, що вступають у цикли рекреаційної діяльності.

Природні та культурно-історичні комплекси в рекреаційній системі характеризуються, насамперед, заходом відповідності потребам відпочиваючих (комфортністю й привабливістю) і потребам органів керування – просторовою й тимчасовою ємністю й надійністю.

Можуть бути виділені системи, у яких провідна роль належить або природним, або культурним комплексам. Прикладом перших можуть служити бальнеологічні курорти, де вся система спирається на природні мінеральні води, сюди ж відносять гірські курорти з їхньою чистотою повітря, красою пейзажів, що виступають також у ролі лікувального або оздоровчого фактора. Серед систем, де основу становлять культурні комплекси, виділяють міста насичені архітектурними ансамблями, музеями, оспіваними в літературі міфами й легендами.

Природні комплекси є головними при організації курортно-лікувального, оздоровчого та спортивного відпочинку. Роль культурних комплексів особливо велика в пізнавальному туризмі.

Технічні комплекси. Технічні підсистеми (окремі засоби, обладнання й спорудження, а частіше їх сукупність) насамперед, покликано полегшити відпочиваючим доступ і адаптацію до природних комплексів, збільшити надійність їх функціонування. Вони служать засобами, що також адаптують, задовольняють потреби відпочиваючих і обслуговуючого персоналу. Розвиток природно-технічних систем (штучні пляжі, паркових насаджень), транспортної

мережі та ін. Набір споруд і обладнань, використовуваних у рекреаційних системах практично неосяжний.

Обслуговуючий персонал. Роль обслуговуючого персоналу в системі визначається тим, що він забезпечує взаємозв'язок відпочиваючих із природними й курортними комплексами, технічними системами, а також спілкування їх між собою. Цим поняттям охоплюється широка група людей, зайнята, як безпосередньо побутовим, медичним, культурним, транспортним обслуговуванням відпочиваючих, так і експлуатацією технічних і природно-технічних споруджень, природних і культурних комплексів.

Органи управління – елемент рекреаційної системи, як і будь-який орган управління повинен забезпечувати збереження структури системи підтримки режиму її діяльності, реалізацію цілей, загальних функцій системи. Своєрідність управління рекреаційною системою визначається тим, що вона одночасно містить і елементи управління економікою, насичене елементами соціального управління, включає елементи управління технічними системами й природними комплексами.

Рекреанти – центральний елемент рекреаційної системи, що визначає сам факт її виникнення та розвитку. З позиції соціології та екології людини це група, що зобов'язана своїм існуванням деякій події – виникненню вільного від занять часу.

Отже, рекреаційна система має складну внутрішню структуру і широкі зовнішні зв'язки. Внутрішня структура обумовлюється рівнем розвитку матеріально-технічної бази галузей рекреаційної спеціалізації, виробничої і соціальної інфраструктури, станом навколишнього середовища, наявністю трудових ресурсів, характером розселення населення в рекреаційних районах.

Зовнішні зв'язки визначаються соціально-економічними умовами комплексоутворення (транспортно-географічне положення, зв'язок із постачальниками матеріально-технічного та продовольчого забезпечення, розташування відносно зон залучення рекреантів і додаткової робочої сили тощо).

Питання для самоконтролю:

1. Які загальні властивості рекреаційної системи?
2. Як можливо охарактеризувати базову модель рекреаційної системи за В. Преображенським?
3. Які існують компоненти рекреаційної системи?
4. Як можливо охарактеризувати природні та культурні комплекси базової моделі рекреаційної системи?
5. Яку роль грає обслуговуючий персонал в рекреаційній системі?

6. Як можливо охарактеризувати центральний елемент рекреаційної системи?

Тема 5. Характеристика рекреаційно-туристичних районів світу

Особливості міжнародних рекреаційних потоків. Рекреаційні процеси здійснюються у світі вкрай нерівномірно, що пояснюється в першу чергу різними рівнями соціально-економічного розвитку країн і регіонів. У самому загальному вигляді територіальна нерівномірність відбиває різні рівні соціально-економічного розвитку Півночі й Півдня (Центра й Периферії світового господарства). Так, згідно даним UNWTO, на розвинені країни припадає більше 50% всіх туристів, але країни, що розвиваються, стрімко збільшують свою присутність на світовому туристському ринку.

Розвиток рекреації і туризму характеризується постійним географічним розширенням і урізноманітненням напрямків подорожей. В 1950 р. 15 найбільших за обсягами обслуговувань маршрутів – до 97% туристів – проходили в межах Західної Європи й Північної Америки. Наприкінці ХХ ст. тут зосереджувалося близько 80% туристських потоків. А починаючи з 1990-х рр. до лідерів упевнено приєднався Азіатсько-Тихоокеанський регіон, частка якого перевищила 10%, а темпи росту туристських потоків виявилися найвищими в світі. Зараз на три цих макрорегіони доводиться 88% всіх світових туристських прибуттів (у тому числі на Європу – 52,2%, на Америку – 16%, АТР – 20,6%) і 91,8% всіх грошових надходжень від міжнародного туризму.

Для всіх шести туристських макрорегіонів світу характерна позитивна тенденція збільшення туристських потоків. Протягом останніх років близько 51% міжнародних туристських подорожей здійснюється з метою відпочинку, дозвілля й рекреації, на поїздки з діловими й професійними цілями доводиться 15%, а 27% доводяться на специфічні цілі: відвідування знайомих і родичів, паломництво, лікування; 7% – на інші цілі.

Важливою тенденцією розвитку світового туризму є значна доля внутрішньорегіональних подорожей. Найбільш потужні потоки виїзду в інші регіони формуються в країнах Європи, Північної й Південної Америки, Східної Азії й Тихоокеанського регіону. Південна Азія, Близький Схід, Африка значною мірою залежні від прибуттів з інших регіонів. Для Північної Америки й країн Карибського басейну головними напрямками є США, Мексика, Канада, Коста-Ріка й Домініканська Республіка, а найбільш потужні виїзні потоки формуються в США й Канаді. Провідними країнами, що приймають рекреантів у Європі, є Франція, Іспанія, Італія, Великобританія, Російська Федерація,

Німеччина, Австрія, Польща, Угорщина, Греція, Португалія, Швейцарія. В Азії туристи найбільш часто відвідують Китай, особливо Гонконг і Макао, Малайзію, Таїланд, Республіку Корея, Індонезію, Японію, Тайвань, В'єтнам, Індію. Багато рекреантів залучає Австралія, Нова Зеландія. Основні країни виїзду рекреантів зі Східної Азії й Тихоокеанського регіону – Японія, Китай, Австралія, Сінгапур і Республіка Корея. Стають популярними й ростуть поїздки рекреантів у такі країни Середземномор'я, як: Туреччина, Хорватія, Єгипет, Туніс і Марокко. Основними країнами формування виїзного туризму в Європі (разом із Середземномор'ям) є Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Австрія, Швеція, Російська Федерація, Швейцарія й Іспанія. На сьогодні сформувалися такі туристичні ринки: традиційні країни-монополісти (США, Франція, Іспанія, Італія, Великобританія, Австрія), нові регіони (Китай, Туреччина, Польща, Угорщина, Чехія, Хорватія, острівні країни), найбільш перспективні країни (Мексика, Малайзія, Таїланд, Тайвань, Гонконг) та країни-апліканти (Росія, Україна, Казахстан, Болгарія, Румунія, Саудівська Аравія, ОАЕ).

У своїй діяльності UNWTO використовує наступний розподіл світу на туристські регіони: Африка, Америка, Азія й Тихоокеанський регіон, Європа, Близький Схід. Всі регіони окрім Близького Сходу поділяються на менші таксономічні одиниці – субрегіони, які об'єднують відповідні держави, що наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Туристичне районування світу за UNWTO

Субрегіони	Держави
А Ф Р И К А	
Північна Африка	Алжир, Марокко, Судан, Туніс Західна Африка Бенін, Буркіна-Фасо, Гана, Гамбія, Гвінея, Гвінея – Бісау, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того, о-в Св. Єлени (Брит.)
Центральна Африка	Ангола, Габон, Демократична республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Камерун, Конго, СанТоме і Принсіпі, Центральноафриканська республіка, Чад
Східна Африка	Бурунді, Джибуті, Еритрея, Ефіопія, Кенія, Коморські о-ви, Мадагаскар, Малаві, Маврикій, Мозамбік, Реюньон, Руанда, Сейшельські о-ви, Сомалі, Танзанія, Уганда, Замбія, Зімбабве
Південна Африка	Ботсвана, Лесото, Намібія, Південно Африканська Республіка, Свазіленд
А М Е Р И К А	
Північна Америка	Гренландія (Данія), Гавайські о-ви (США), Канада, Мексика, Сент-П'єр і Мекелон, США
Центральна Америка	Беліз, Гватемала, Гондурас, Коста-Рика, Нікарагуа, Панама, Сальвадор

Південна Америка	Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гайана, Гвіана (Фр.), Еквадор, Колумбія, Парагвай, Перу, Суринам, Уругвай, Чилі, Фолклендські о-ви
Карибська Америка	Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські о-ви, Барбадос, Бермудські о-ви (Брит.), Віргінські о-ви (Брит.), Віргінські о-ви (США) Гаїті, о. Гваделупа (Франція), Гренада, Домініка, Домініканська республіка, Кайманові о-ви, Куба, Малі Антильські о-ви, Мартиніка, Монтсеррат, Пуерто-Ріко, Сент Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент Люсія, Тринідад і Тобаго, Теркс і Кайкос, Ямайка
АЗІЯ І ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН	
Північно-Східна Азія	Китай, Гонконг (Сянган, Китай), Монголія, Демократична народна республіка Корея (північна Корея), Республіка Корея (південна Корея), Тайвань (Китай), Макао (Аоминь, Китай), Японія
Південно-Східна Азія	Бруней, Східний Тимор, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни
Південна Азія	Афганістан, Бангладеш, Бутан, Індія, Іран, Мальдіви, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка
Австралія і Океанія Австралазія:	Австралія, Нова Зеландія Мікронезія: Гуам (США), Кірибаті, Маршаллові о-ви, Федеративні штати Мікронезії, Науру, північні марсіанські о-ви (США), Палау Меланезія: Фіджі, Нова Каледонія (Фр.), Папуа-Нова Гвінея, Соломонові о-ви, Вануату
Полінезія:	Американське Самоа (США), Самоа, Тонга, Тувалу, Французька Полінезія
Є В Р О П А	
Центральна і Східна Європа	Азербайджан, Білорусія, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Таджикистан, Туркменістан, Угорщина, Україна, Узбекистан, Чехія
Західна Європа	Австрія, Бельгія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Франція, Федеративна Республіка Німеччина, Швейцарія
Північна Європа	Данія, Великобританія, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція
Південна Європа	Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Греція, Іспанія, Італія, Македонія, Мальта, Португалія, Сан-Марино, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія
Східно Середземноморська Європа	Кіпр, Ізраїль, Туреччина
Б Л И З Ь К И Й С Х І Д	
-	Бахрейн, Єгипет, Ірак, Йорданія, Ємен, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Палестинські території, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Сирія

Європа – провідний рекреаційний регіон світу. Ряд важливих географічних, економічних, політичних і культурних передумов сприяє тому, що Європа була й залишається найбільш розвиненим рекреаційним регіоном світу:

- 1) Високий рівень життя основної маси населення;
- 2) Розвинена мережа транспортного сполучення і комунікацій;
- 3) Географічна близькість європейських країн;
- 4) Значна порізаність берегової лінії й наявність бухт, заток і внутрішніх морів;
- 5) Висока щільність міського населення;
- 6) Велике зосередження історичних, культурних і природних пам'яток на порівняно невеликій території;
- 7) Велика кількість різноманітних районів зі сприятливими умовами для відпочинку, лікування, організації екскурсій і подорожей;
- 8) Значний досвід в організації туризму: саме в Європі в середині XIX ст. туризм стає зоною підприємництва, перетворюючись поступово з елітного в заняття широких верств населення.

Високий рівень економічного розвитку більшості європейських країн, доходи населення і його соціальна структура (перевага середнього класу) дозволяють реалізувати потребу у відпочинку переважно більшій частині населення країн, в тому числі і за межами своїх країн. Про це свідчить той факт, що серед 10 держав світових лідерів за витратами на туризм, шість держав – європейські (Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Росія, Нідерланди).

Чисельність населення Європи – понад 700 млн. чоловік, 75 % населення мешкають у міських агломераціях. Високий рівень урбанізації та щільності населення, що відрізняються стрімким і напруженим ритмом життя, впливають на підвищення туристської активності населення. Крім того, населення Європи відрізняє етнічна й релігійна мозаїчність, високий рівень освіти й духовної культури, що є додатковим спонукальним мотивом до здійснення подорожей. Розвитку туризму в Європі сприяє економічна й політична стабільність у регіоні, високий рівень співробітництва країн, у тому числі й в області туризму.

Розвитку туризму в Європі сприяють природно-географічні особливості регіону. Його береги відрізняються значною порізаністю, наявністю внутрішніх морів, заток, бухт, що в сукупності зі сприятливими кліматичними умовами, сприяє створенню та бурхливому розвитку на узбережжях численних курортних приморських зон. Відповідно значна кількість європейських країн має приморське положення, володіє островними територіями, що сприяє розвитку круїзного морського туризму.

Кліматичні природні рекреаційні ресурси регіону дуже різноманітні. Більша частина Європи розташована в помірному кліматичному поясі, лише північ Скандинавського півострова – в арктичному поясі. Південна частина регіону (Піренейський, Апеннінський, Балканський, Кримський півострова) – у субтропічному кліматичному поясі. У цілому природно – кліматичні умови сприятливі для різноманітних видів як літніх, так і зимових рекреаційних занять.

На території Європи переважають низинні, горбкуваті й гірські райони. Серед гір переважають середні за висотою, вони не є перешкодою для налагодження транспортного сполучення і для переміщення рекреаційних потоків, проте є потужним ресурсом для розвитку гірськолижного туризму і альпінізму. Найбільш освоєними в цьому відношенні є Альпи, Карпати, Судети, Піреней, Скандинавські гори. Природні ландшафти на більшій території Європи майже не збереглися. З усіх частин світу Європа найбільш «окультурена». Проте природне середовище зберігається в межах численних особо охоронюваних природних територій. Особливо цінними і унікальними в цьому відношенні є Фінляндія, Норвегія, Швеція, Росія.

Перетворенню Європи в провідний туристський регіон сприяли й культурно-історичні фактори. Саме Європа зробила величезний вклад у світову цивілізацію. Нідє в світі немає такої високої насиченості різноманітними історичними й архітектурними пам'ятниками різних епох – неоліту, Прадавнього Світу, Епохи Відродження, Епохи Великих географічних відкриттів, Промислових переворотів і революцій Європа – основний туристський регіон світу й надалі зберігатиме своє лідерство.

Серед найбільш характерних особливостей рекреаційних потоків в європейському регіоні можна відзначити:

- в Європі переважає внутрішньо-регіональний туризм, тобто обмін рекреаційними потоками між європейськими країнами вище, ніж між Європою й іншими континентами;

- у європейських рекреаційних потоках простежується тенденція «антиподності», що виражається в подорожах рекреантів з північних країн на південь і навпаки, жителів рівних районів на гірські курорти, городян – у сільську місцевість;

- значна кількість подорожей у сусідні країни, що, як правило, пояснюється більш низькими витратами на поїздку, а також прагненням рекреантів ознайомитися з історією, культурою, традиціями розташованих поряд держав. Так, наприклад, в Італії більшість рекреантів становлять громадяни Німеччини, Швейцарії й Франції;

- особливістю туристських пізнавальних маршрутів в регіоні, є те, що туристи за одну поїздку відвідують кілька Європейських країн.

Характеристика Американського рекреаційного регіону.

Американський регіон своїй значній долі у світовому рекреаційному ринку завдячує багатьом сприятливим факторам:

- вигідне географічне положення регіону поміж трьох океанів: Атлантичного, Тихого і Північного Льодовитого;

- величезна територія, з надзвичайно різноманітними і багатими природними та історико-культурними рекреаційними ресурсами, що дозволяє розвивати найрізноманітніші види туризму;

- високий рівень господарського розвитку країн, у тому числі туристської інфраструктури, що охоплює всі види транспорту і сприяє вільному пересуванню й розміщенню туристів, організації сервісу;

- високий рівень прибутків населення (США, Канада);

- Америка, здебільшого англомовний регіон, а це сприяє припливу рекреантів практично з у всіх країн, де говорять англійською мовою.

Природні рекреаційні ресурси цього регіону знаходяться на двох материках –Північній й Південній Америці та пов'язаних з ними островами, що обумовлює надзвичайну різноманітність і атрактивність даного регіону в цілому. Північна Америка має складний рельєф, у її західній частині простягається гірська система Кордильєр, східну частину займають великі рівнини й середньовисотні гори. Береги розчленовані нерівномірно. Більшою порізаністю відрізняються тихоокеанське й атлантичне узбережжя Канади зі складною системою фіордів. На атлантичному узбережжі США завдяки рівнинному рельєфу сформувалися великі лагуни з пляжами і добре прогрітою водою. На півострові Флорида береги утворені будівлями коралів і мангрових заростей.

Клімат Північної Америки змінюється від арктичного на крайній півночі до тропічного у Карибському субрегіоні. Клімат приморських районів знаходиться під впливом океанів, у внутрішніх частинах материка наростає його континентальність. Узимку формується стійкий сніжний покрив, що уможливорює розвиток зимових видів відпочинку. У горах гірськолижні курорти зустрічаються аж до південних кордонів США.

У Північній Америці густа річкова мережа. Найбільша річкова система – Міссісіпі – Міссурі. Ріки, що течуть на заході й півночі материка, мають гірський характер – стрімкі, буяють порогами, водоспадами. Такі якості сприяють розвитку екстремальних видів туризму, зокрема, рафтіngu. У північній частині материка значна кількість озер.

Розходження в географічному положенні, кліматі, будові рельєфу визначили формування різних природних зон. Величезну територію материка обіймають ліси – тайга (у центральних районах Канади), змішані й широколистяні (у басейні Великих озер), тропічні вічнозелені (на південно-сході). У внутрішніх районах переважає степова й напівпустельна рослинність.

Північна Америка – багатонаселений і високо урбанізований субрегіон, тому в багатьох районах природні ландшафти поступилися місцем культурним. Але для збереження природи, а також для розвитку туризму були організовані численні (понад 50) національні парки. Найбільш відомі національні парки: Йеллоустонський, Йосемітський, Глейшер, Секвоя, Гранд-Каньйон, Гранд-Тітон, Карлсбадські печери (США), Вуд-Баффало, Оленячий острів (Канада).

Рельєф Південної Америки представлений сполученням високих гір і великих рівнин. Південноамериканський материк розкинувся переважно в низьких широтах, що забезпечує йому надходження величезної кількості сонячного тепла. Тому тут переважають тропічні ландшафти. На материку панують вологі тропічні ліси, савани, зі своєрідним і багатим рослинним і тваринним світом. Лише крайній південь континенту заходиться у помірному поясі, це обумовлює існування численних особливо охоронюваних природних територій і відповідно створює широкі можливості для розвитку екологічного туризму.

Своєрідні культурно-історичні рекреаційні ресурси Америки, які формувалися в умовах етнокультурної розмаїтості корінних народів і європейської колонізації. Особливості колонізації пояснюють виділення на континенті двох головних історико-культурних областей: Англосаксонської, до якої входять США й Канада, і Латинської – всі держави південніше ріки Ріо-Гранде (тобто границі Мексики й США). Європейська колонізація супроводжувалася руйнуванням традиційної культури й способу життя аборигенів, тому пам'ятників доколумбової цивілізації в Америці збереглося мало (Чічен-Іца, Мачу-Пікчу, Куско, Наска). Однак інтерес до історії сучасних американців і рекреантів з інших країн світу сприяє збереженню об'єктів, що розповідають про минуле Америки.

Слід зазначити, що рекреаційні ресурси Америки освоєні й використовуються в регіоні нерівномірно: добре – у межах США, Канади й країнах Карибського басейну, недостатньо – у країнах Центральної і Південної Америки. Відповідно і стан рекреаційного ринку в регіоні диференційований й прямо пов'язаний з рівнем соціально-економічного розвитку країн регіону.

Характеристика Азіатсько – Тихоокеанського рекреаційного регіону.
Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) – найбільший за площею і найрізноманітніший за історико-культурним та природним потенціалом

рекреаційний регіон світу, який в цілому характеризується нерівномірним розвитком туризму по окремих країнах при практичній розвиненості всіх його видів. Розвитку туризму в АТР сприяють такі фактори:

- різноманіття природних умов і природних рекреаційних ресурсів; - значні ділянки території регіону омиваються морями й океанами;
- різноманіття і високий рівень збереження історико-культурних ресурсів;
- знаходження в регіоні світових центрів паломництва таких релігій як буддизм, синтоїзм, конфуціанство;
- швидкі темпи економічного зростання держав – так званих «азійських тигрів» – Китай, Південна Корея, Японія, Сінгапур, Індонезія, в зв'язку з чим значного розвитку отримав діловий туризм;
- більшість держав приділяють туризму значну увагу і виділяють потужні інвестиції на його розвиток;
- унікальне сполучення культурної і природної екзотичності й сучасних технічних досягнень розвинених країн регіону, обумовлює високий інтерес до нього.

Азія омивається Індійським і Тихим океанами, а також численними морями. Гори й плоскогір'я займають 3/4 території цього регіону. В Азії знаходяться найвищі гірські системи землі Гімалаї з найвищою точкою земною кулі Еверест (Джомолунгма, 8848 м). На території Азії представлені різноманітні типи клімату – від помірного в північно-східній частині, напівпустельного і пустельного клімату субтропічних поясів, в тому числі континентального високогірного до субекваторіального і екваторіального у Південній і Південно-Східній Азії мусонного типу.

Внутрішні води представлені численними повноводними ріками, в тому числі судноплавними. Азія – це найбільш заселена частина світу.

В Азії живуть представники трьох головних рас людства – монголоїдної (китайці й ін.), європеїдної (народи Західної Азії) і негроїдної (деякі народи Південної й Південно-Східної Азії).

Етнічний склад населення Азії дуже різноманітний, а її історія нараховує кілька тисячоліть. Азія є батьківщиною найдавніших з відомих цивілізацій, великих мовних родин і світових релігій.

Одночасно із сприятливими факторами існує й ряд негативних причин, які стримують розвиток туризму в Азії, серед яких:

- несприятливі природні умови на великих територіях (пустелі – Гобі, Такла-Макан, Тар, високогір'я зі складним рельєфом, непроходимі тропічні джунгли);
- недостатній розвиток транспортної інфраструктури внутрішніх районів в ряді країн;

- несприятлива санітарно-епідеміологічна обстановка, часті спалахи вірусних захворювань.

Основним туристським ринком для Азії є країни Європи (з них виділяються колишні метрополії – Великобританія й Франція, а також Німеччина, Італія, Нідерланди, Скандинавські держави), США й Канада.

Діловий туризм є одним з головних напрямів розвитку туризму в даному регіоні. АТР посідає третє місце в світі по прибуттях міжнародних ділових туристів (близько 30 млн., або 15% всіх туристських прибуттів з діловими цілями). За рівнем розвитку індустрії зустрічей в АТР виділяються Сінгапур, Сянган (Гонконг), Японія, Південна Корея.

Рекреаційні ресурси Австралії та Океанії. Завдяки певній спільності свого географічного положення й культурно- історичного розвитку Австралію, Нову Зеландію й численні великі й малі острови Океанії в центральній і південно-західній частинах Тихого океану об'єднано в субрегіон – Австралія й Океанія. При цьому субрегіон характеризується деякою строкатістю в політичних і економічних відносинах. Тут межують високорозвинені держави – Австралія й Нова Зеландія, невеликі острівні країни, які порівняно недавно одержали незалежність, а також деякі території, які дотепер мають статус самоврядованих територій інших держав. Просторість і географічне положення сформували ряд факторів, які сприяють розвитку рекреації в даному субрегіоні:

1) значна територія субрегіону, яка має високий потенціал різноманітних рекреаційних ресурсів;

2) значна берегова лінія Австралійського континенту і численних островів обумовлює наявність бухт, заток, що в сукупності зі сприятливим кліматом формує виключні умови для розвитку пляжно-купального туризму;

3) ендемічність і збереженість природи (організовані численні охоронювані природні території) в субрегіоні сприяють розвитку екологічного туризму;

4) значний ступінь розвитку туристської інфраструктури з відповідно високим рівнем сервісу і обслуговування.

Австралійський континент розташований у межах трьох основних теплих кліматичних поясів Південної півкулі: субекваторіального (на півночі), тропічного (у центральній частині), субтропічного (на півдні). Тільки невелика частина острова Тасманія знаходиться в межах помірного пояса.

Водні ресурси континенту незначні. Ріки, що стікають зі східних схилів Великого Вододільного хребта – короткі, у верхів'ях течуть у вузьких ущелинах.

Океанія – найбільше на планеті скупчення островів (близько 10 тис.) у центральній і південно-західній частинах Тихого океану. Загальна площа

островів становить 1,26 млн. кв. км. (разом з Австралією 8,52 млн. кв. км.). Вона ділиться на три частини: Меланезію – південно-західну частину океану, де розташовано чотири суверенних держави (Папуа – Нова Гвінея, Соломонові острова, Вануату й Фіджі), Мікронезію – північно-західну частину океану, де розташовано три суверенних держави (Федеративні Штати Мікронезії, Маршаллові острови й Палау), Полінезію, що простягнулася в меридіональному напрямку в центральній частині океану, де зосереджено шість держав (Нова Зеландія, Самоа, Кірибаті, Науру, Тонга й Тувалу).

Острови Океанії за походженням належать до вулканічних і коралових, частина з них є вершинами підводних хребтів. Острови, які мають коралове походження, будучи атолами, сформувалися в результаті утворення коралових споруд навколо поринутих під воду вулканів. Острова Океанії омиваються численними морями Тихого і Індійського океанів. На більшій частині островів переважає тропічний клімат. На Південному острові в Новій Зеландії й на острові Нова Гвінея високо в горах є льодовики, однак через процес глобального потепління відбувається поступове скорочення їхньої площі. Великі ріки є тільки на Південному й Північному острові Нової Зеландії, а також на острові Нова Гвінея. Найбільша кількість озер, у тому числі, термальних, знаходиться в Новій Зеландії, де також є гейзери.

Країни Океанії мають дуже низькі темпи розвитку економіки, при тому, що чисельність населення зростає дуже швидко. Звідси – низький рівень життя місцевих жителів, що не дозволяє їм активно здійснювати туристські поїздки. Але при цьому для деяких острівних держав саме туризм є найважливішою дохідною галуззю економіки – Фіджі, Самоа, Тонга, Нова Каледонія, Вануату Острова Кука, о. Таїті де він дає 20-30% надходжень до національного бюджету країн.

Незважаючи на те, що субрегіон Австралія і Океанія лежить далеко від основних країн – постачальників туристів і остронь від провідних транзитних ліній, туризм тут розвивається досить швидкими темпами. Серед найбільш характерних особливостей рекреаційних потоків у субрегіоні можна відзначити такі:

- австралійські курорти орієнтовані на приймання головним чином внутрішніх туристів. Значний відсоток в структурі рекреаційних потоків припадає на внутрішньорегіональний туризм: обмін туристами між Австралією, Новою Зеландією острівними державами та подорожі з них у напрямку азіатських держав – Малайзія, Гонконг, Сінгапур та Японія;

- основні зовнішні потоки до субрегіону надходять з найрозвиненіших південноазіатських країн, країн Європи та США, основна мета, з якою закордонні туристи відвідують даний субрегіон – відпочинок. Серед видів

туризму найбільший розвиток в регіоні отримали: купально-пляжний туризм, екологічний, дайвінг, лікувально-оздоровчий напрями. Значними ресурсами для організації лікувально-оздоровчого туризму відрізняється Австралія. На їх основі діють потужні бальнеологічні курорти. Приморські кліматичні курорти Австралії також відомі у світі, здебільшого вони мають подвійну спеціалізацію і одночасно є найвідомішими центрами пляжно-купального відпочинку та різноманітних видів водного спорту. Пізнавальний туризм розвинений в найбільших містах, культурною спадщиною всесвітнього значення є місця традиційного проживання аборигенів – маорі в Австралії. Австралія має широку систему національних парків і є одним з світових центрів розвитку екотуризму. Понад 5 % території Австралії відведено під особливо охоронювані природні території – національні природні парки і резервати (їх нараховується понад 500), а 11 з них належить до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

Питання для самоконтролю:

1. На які рекреаційно-туристичні регіони і субрегіони поділяється територія світу за районуванням UNWTO?
2. Охарактеризуйте основні тенденції і перспективи розвитку світових рекреаційних потоків.
3. Назвіть фактори, які найбільше впливають на розвиток рекреаційної діяльності в окремих рекреаційних регіонах світу: Америка, Африка, Європа, Близький Схід, АТР.
4. Назвіть фактори, які стримують розвиток рекреації в окремих рекреаційних регіонах світу: Америка, Африка, Європа, Близький Схід, АТР.
5. Охарактеризуйте рекреаційні потоки в рекреаційних регіонах світу: Америка, Африка, Європа, Близький Схід, АТР.

Тема 6. Рекреація на територіях природно-заповідного фонду

Види рекреації на територіях ПЗФ. Всі об'єкти природно-заповідного фонду, за винятком природних заповідників, поряд з природоохоронними, науково-дослідними та моніторинговими цілями використовують в оздоровчих, освітньо-виховних та рекреаційних цілях, для організації мисливства і рибальства. Рекреаційна діяльність на природно-заповідних територіях приурочена до відповідних функціональних зон і ведеться з дотриманням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів.

Основні види рекреації на територіях ПЗФ регулюються «Положенням про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного

фонду України». До основних видів рекреаційної діяльності на територіях об'єктів ПЗФ належать:

- відпочинок (загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний, короткостроковий 5-10 годин до 1- 2 днів; розбиття наметів і розкладання вогнищ у спеціально обладнаних та відведених для цього місцях);
- екскурсійна діяльність – екскурсії (прогулянки) маркованими екологічними стежками, а також на виставки, в музеї, засновниками яких є установи ПЗФ, інші суб'єкти рекреаційної діяльності;
- туристична діяльність: науково-пізнавальний пішохідний туризм, орнітологічний туризм (спостереження за птахами), етнографічний туризм, лижний і гірськолижний туризм, велосипедний туризм (прогулянки, подорожі на велосипедах), кінний туризм (прогулянки, подорожі на конях), водний туризм (спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг), подорожі на яхтах, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах), спелеотуризм, підводний туризм (підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів), парапланеризм, дельтапланеризм, балунінг (прогулянки і подорожі на повітряних кулях);
- оздоровлення – використання рекреантами природних лікувальних ресурсів ПЗФ з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил.
- любительське і спортивне полювання і рибальство.

При цьому не всі з категорій об'єктів активно використовуються в рекреаційних цілях. Найбільш задіяними в рекреаційній діяльності країни є природні національні парки, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади і зоопарки.

Особливості рекреаційної діяльності на територіях окремих категорій об'єктів ПЗФ. Природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки. Використання цих об'єктів з метою рекреації відповідно до основних завдань можливе виключно для організації поширення екологічних знань – екскурсії з науковою метою.

Національні природні парки (НПП) є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову,

освітню та естетичну цінність. Серед головних завдань національних природних парків – збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів та створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів.

На території НПП з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, виділяють заповідну зону, зону регульованої рекреації, зону стаціонарної рекреації та господарську зону. В межах зони регульованої рекреації проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок. Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території національного природного парку.

Зонування території національного природного парку, рекреаційна та інша діяльність на його території провадяться відповідно до Положення про національний природний парк та Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Рекреаційна діяльність на території національних природних парків організовується спеціальними підрозділами адміністрації парків, а також іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі угод з адміністрацією парку.

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Головним їх завданням є: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів; сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

На території регіональних ландшафтних парків проводиться зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій НПП.

Питання для самоконтролю

1. Які види рекреації дозволені в межах територій ПЗФ?
2. Яким документом регулюється рекреаційна діяльність на територіях ПЗФ?
3. У яких зонах НПП дозволено здійснювати рекреаційну діяльність?
4. Що заборонено в рекреаційних зонах НПП?

Тема 7. Оцінка рекреаційного потенціалу території (на прикладі Львівської області)

Необхідність оцінки рекреаційного потенціалу території. Оцінка рекреаційного потенціалу території слугує основою для оптимізації, раціоналізації просторової господарської організації територіальних рекреаційних систем, визначення цінності окремих ресурсів, виявлення територіальних відмінностей у забезпеченості ресурсами, визначення шляхів раціонального використання ресурсів і збалансованого розвитку території.

Для успішного планування та управління рекреаційною галуззю важливою є оцінка кількісних і якісних характеристик рекреаційних ресурсів. А комплексна оцінка рекреаційних ресурсів дає змогу визначити рекреаційний потенціал території будь-якого рангу і порівнювати за цим показником різні території між собою.

Аналіз природних, природно-антропогенних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів певної області (на прикладі Львівської області). Львівська область – туристично-рекреаційний регіон, який відзначається великою кількістю туристичних ресурсів, сучасною матеріально-технічною базою туристичної галузі, доступною і достовірною інформацією про регіон, яка відповідає потребам туристів і спрямована на досягнення максимального соціально-економічного ефекту.

Львівська область є однією з найпривабливіших і найпопулярніших туристично-рекреаційних областей України. Вона відзначається позитивною та сталою динамікою розвитку туристичної індустрії протягом останніх десяти років. На сьогодні туристично-рекреаційна діяльність регіону належить до високоприбуткових галузей Львівщини. З кожним роком вона набуває все більших темпів розвитку.

Основу рекреаційного потенціалу Львівщини становлять природні (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, водні) та історико-культурні (археологічні, сакральні, історичні, архітектурні, мистецькі, подієві) туристичні ресурси. Сюди також відносять інфраструктуру, яка формується за рахунок

ефективного функціонування закладів готельного та ресторанного господарства, санаторно-курортної сфери, транспортної системи і туристичних підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Складові туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області

Розвиток туристично-рекреаційної галузі Львівської області зумовлений такими чинниками:

1. Природно-ресурсний.

- Рельєф Львівщини придатний для використання у сфері гірськолижного туризму.

- Львівська область володіє великими запасами мінеральних вод, озокериту, лікувальних грязей тощо. Необхідно зазначити, що сьогодні найінтенсивніше використовуються мінеральні води Передкарпаття (курорти міст Трускавець, Моршин і смт Шкло), Бескидського низькогір'я (курорти смт Східниця і Верхнє Синьовидне), Розточчя та Опілля (курорти смт Немирів, Великий Любін і Розділ). У середньому видобуток мінеральних вод становить 1,1 тис. м³/добу.

- Область багата й на торфові лікувальні грязі, які утворилися через заростання (заторфовування) водойм і заболочених ґрунтів. Найвідомішими родовищами області є смт Великий Любін, Шкло, Немирів і м. Моршин.

- Тут також є значні площі природних ландшафтних, лісових, водних, спелеологічних та інших видів ресурсів.

2. Положення. Область у центрі Європи, поблизу рекреаційної зони Карпат, вигідна транспортна доступність, різноманітні міжнародні зв'язки.

3. Екологічний. Розвиток екологічно небезпечних підприємств Львівщини є чинником, який негативно впливає на розвиток туризму, зокрема гірськолижного. Це також стосується сміттєзвалищ.

4. Культурно-історичний. В області нараховується велика кількість архітектурних, археологічних, історичних і культурних пам'яток, які належать до різних епох, стилів, релігій і культур. Вони є чинником, який доповнює й урізноманітнює запити туристів. У межах області налічується більше 4000 пам'яток історії та культури, досить велика їх кількість – у м. Львові.

5. Інфраструктурний. Нині у Львівській області повноцінно функціонує понад 250 туристичних підприємств, більше 100 санаторно-курортних закладів, численні садиби зеленого туризму тощо. В області досить добре розроблені й організовані цікаві туристичні маршрути.

6. Соціально-економічний. Збільшення доходів населення, створення додаткових робочих місць.

Львівщина є одним з найперспективніших регіонів для розвитку туристично-рекреаційної індустрії в Україні.

Питання для самоконтролю

1. За якими показниками оцінюють рекреаційний потенціал території?
2. Які заходи здійснюють на основі оцінки території за рекреаційним потенціалом?
3. Назвіть чинники розвитку туристично-рекреаційної галузі Львівської області.
4. Назвіть негативні процеси та явища, що впливають на розвиток рекреації в області.

Тема 8. Екологічні проблеми рекреаційної діяльності

Екологічні проблеми об'єктів туристично-рекреаційного комплексу та шляхи їх вирішення. У 1996 р. Всесвітньою туристичною організацією, Всесвітньою радою з подорожей і туризму, організацією «Зелений світ» була розроблена концепція сталого розвитку туризму в XXI столітті («Agenda 21 for travel and tourism industry»). Вона була адресована національним адміністраціям з туризму, туристським, торговим організаціям, а також споживачам туристських послуг.

У «Порядку денному 21 для індустрії туризму і подорожей» – всебічній програмі дій, прийнятій 182 урядами на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (UNCED) 1992 р., для туристських компаній були

сформульовані 10 завдань: мінімізація, повторне використання та рециркуляція процесу використання природних туристських ресурсів; збереження і управління використовуваною енергією; управління ресурсами прісної води; управління стічними водами; управління небезпечними речовинами; управління транспортом і транспортуванням; планування і управління використанням землі; залучення працівників, клієнтів, місцевих жителів до вирішення проблем навколишнього середовища; розроблення проектів сталого розвитку; партнерство в ім'я життєздатного розвитку.

Відомо, що рекреація і туризм є важливими складовими економіки багатьох країн, але при цих видах діяльності неминуче відбувається змінення навколишнього природного середовища (НПС). При цьому негативні зміни переважають, завдаючи йому значні і все зростаючі збитки. Вплив рекреації і туризму на НПС може бути прямим, непрямим і спонукальним, а також позитивним і негативним. Рекреаційна і туристична діяльність (РТД) не може розвиватися без взаємодії з НПС, однак за умови управління розвитком рекреації і туризму і чіткого планування можливо зменшити людина та довкілля.

Негативна складова рекреації і туризму позначається, насамперед, на природних багатствах країн або районів масового відпочинку і подорожей. особливу привабливість для туристів мають незаймані природні ландшафти, куточки дикої природи. Ось чому важливе значення має розвиток рекреації і туризму на особливо охоронюваних природних територіях (ООПТ).

На туристичний сектор економіки припадає 5% глобального ВВП, кожний 12-й чоловік у світі працює в цій галузі. РТД особливо чутлива до кліматичного фактору, оскільки останній визначає протяжність і сприятливість рекреаційно-туристичних сезонів. РТД не тільки потерпає від кліматичних змін, але й також однією з причин глобального потепління, відповідаючи приблизно за 5% емісії CO₂ (2% припадає на авіаційні перельоти, 1,7% – на наземний транспорт, 1% – на готельне господарство). Згідно з висновками експертів ВТО і Програми ООН з навколишнього середовища, сценарій розвитку територій за програмою «зелених інвестицій», дозволить до 2050 р. скоротити енергоспоживання в туристській сфері на 44%, а емісію CO₂ на 52%. Досягти такого ефекту можливо, використовуючи комбінацію заходів, серед яких: технологічні інновації, перехід до екологічного транспорту і ефективний енергетичний та екологічний менеджмент в готельно-ресторанній сфері.

З одного боку, розвиток рекреації і туризму в багатьох частинах світу став потужним стимулом для охорони рідкісних видів флори ті фауни і унікальних екосистем, адже природний туризм – це одна з небагатьох форм економічної діяльності, що не передбачає вилучення об'єктів живої природи (за

винятком мисливського та рибальського туризму). Але без належного контролю та управління успіхи в розвитку природного туризму можуть швидко обернутися «зворотним боком».

Значне збільшення числа прихильників природного туризму створило цілий комплекс проблем. Надмірний і неконтрольований потік туристів нерідко є причиною деградації НПС, зниження біологічного та культурного розмаїття. Негативні наслідки від туризму можуть поширюватися і за межі ООПТ, зачіпаючи інтереси навколишніх поселень. Негативні аспекти розвитку рекреації і туризму в ООПТ більш широко відомі, ніж позитивні. Збільшення числа рекреантів (туристів), нераціональне використання природних ресурсів, будівництво готелів, а також інші види діяльності, пов'язані з РТД, певним чином впливають на НПС. Такі дії умовно поділяють на дві категорії: прямі і непрямі.

Прямий вплив обумовлений безпосередньою присутністю і діяльністю рекреантів (туристів), непрямий вплив – використовуваними для забезпечення РТД транспортом і інфраструктурою. Особливо слід підкреслити, що якщо РТД завдає шкоди довкіллю, то вона не є екологічно орієнтованою. Фактично, істинно екологічно орієнтована РТД є одним із потужніших засобів охорони НПС, завдання якої – запобігти можливих негативних наслідків впливу на природне середовище від подорожей і максимально збільшити їх переваги. А щоб зменшити ступінь небажаного її впливу слід поступово здійснювати екологізацію всіх його складових, а також активніше популяризувати і впроваджувати екологічний туризм.

Екологізація рекреації і туризму – це процес, що базується на засадах впровадження ідей по збереженню природного та історико-культурного середовища. Основна мета екологізації рекреації і туризму полягає у зведенні до мінімуму негативного впливу туристичної діяльності на процеси кругообігу речовин і енергії в природі, зменшенні рекреаційного навантаження на туристичні об'єкти.

Поняття екологічного туризму. Екологічний туризм (ЕТ) – це різновид природного туризму, що об'єднує людей, які подорожують з науково-пізнавальними цілями. ЕТ передбачає подорожі, головний сенс яких – знайомство з живою природою, з місцевими звичаями і культурою; зведення до мінімуму негативних наслідків екологічного та соціально-культурного характеру, підтримання екологічної сталості середовища; сприяння охороні природи та місцевого соціокультурного осередку; сприяння екологічній освіті та просвітницькій роботі; участь місцевих жителів в отриманні доходів від туристської діяльності, що створює для них економічні стимули до збереження

природи; зростання економічної ефективності і внесок у стійкий розвиток відвідуваних регіонів.

Концепція ЕТ може складатися із таких базових принципів: мінімізації негативного впливу (природна і соціокультурна сумісність як фундаментальна умова, контроль та участь з боку місцевих громад, рівноправний доступ до природних ресурсів, дотримання гранично допустимих рекреаційних навантажень); посилення і широкого охоплення (створення фінансових, економічних і соціально-культурних переваг для територій, що охороняються, і місцевого населення); підвищення природоохоронної, екологічної і культурної свідомості, поширення екологічної просвітницької роботи, культивування поваги до звичаїв і традиційного укладу місцевих спільнот, обміну досвідом.

Пропонується виділяти три основні напрямки ЕТ:

- 1) класичний природний, головним об'єктом якого є дика природа, яка, практично, не зазнає антропогенного впливу;
- 2) рекреаційний, головним об'єктом якого є видозмінені людиною території та території з вторинною квазіприродою, але відносно екологічно сприятливою для цілей рекреації та туризму;
- 3) соціально-культурний, суть якого полягає в ознайомленні і вивченні (без будь-якого втручання) туристами культури, звичаїв, способу життя, вірувань, особливостей взаємодії місцевого населення.

Розвиток рекреації і туризму в заповідниках і національних парках ґрунтується на декількох ключових принципах:

- 1) дотриманні основ заповідної справи (ЕТ повинен базуватися на головних досягненнях заповідної науки і практики і не вступати з нею в протиріччя);
- 2) вибірконості (не для кожного заповідника та національного парку розвиток ЕТ виправданий і рентабельний; рішення про розвиток такої діяльності в конкретному заповіднику (національному парку), повинен базуватися на експертному аналізі. Так, наприклад, для заповідників і національних парків зовсім неприйнятні масові види туризму, і потік туристів в цих місцях повинен обмежуватися і ретельно регулюватися, а також визначати оптимальну категорію відвідувачів);
- 3) спираючись на регіональні пам'ятки (для розвитку ЕТ повинні використовуватися буферні зони заповідників, національних парків, а також суміжні території; заповідники і національні парки будуть отримувати дохід, виступаючи в якості організаторів програм ЕТ на місцях і надаючи відвідувачам різного роду послуги);
- 4) спеціалізації і кооперації (РТД здійснюється на методичній базі заповідників і національних парків, в тісній кооперації з їх науковими та

еколого-просвітницькими відділами; при цьому, організація екскурсій і підбір рекреантів здійснюється через мережу спеціалізованих турагентств і туроператорів);

5) економічна складова не є пріоритетом (отримання доходів від РТД не є основною метою ЕТ в заповідниках і національних парках);

6) рентабельності (незважаючи на те, що стаття доходу не є першорядною, цей вид діяльності не повинен бути збитковим для заповідників та національних парків). До економічного принципу слід віднести також затрати на створення необхідної інфраструктури для проведення ЕТ (дороги, організовані стоянки з джерелами питної води, туалетами, місцями відпочинку зі збором побутового сміття та ін.)

Процеси екологізації повинні охоплювати всі складові сфери індустрії туризму (рекреації): розміщення; перевезення; харчування; реалізацію послуг; дозвілля і розваги; лікування та оздоровлення.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні екологічні проблеми територій та об'єктів туристично-рекреаційного комплексу.

2. Наведіть приклади негативного прямого (непрямого) впливу рекреантів на НПС.

3. У чому полягає екологізація рекреації і туризму?

4. Яка мета екологічного туризму?

5. Назвіть принципи екологічного туризму.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Близнюк А. С. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення механізмів державного регулювання розвитку рекреаційної сфери. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 2. С. 63-70.
3. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери: монографія / В.В. Гуменюк. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 372 с.
4. Завадська М. М. Законодавче та нормативно-правове забезпечення організаційної діяльності у сфері рекреаційних послуг. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 306-309.
5. Запотоцький С., Горин І. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області: географічні особливості використання та відтворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Географія*. 2018. № 1(70). С.72-79.
6. Лисак Г. А., Рибак С. В., Качмар Н. В., Крєктун Б. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. Львів: ЛНАУ, 2017. 128 с.
7. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
8. Масляк П.О. Рекреаційна географія. Режим доступу: http://libfree.com/193036331-turizmrekreatsiyna_geografiya_maslyakpo.html
9. Нездоймінов С.Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід. Одеса: Астропринт, 2009. 304 с.
10. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
11. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. (редакція від 13.04.2020р.). Відомості Верховної Ради України, 2000. № 50.
12. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. (редакція від 14.07.2020р.). Відомості Верховної Ради України, 1995. № 31.
13. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: Наказ України від 02.11.2006 р. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0630-98>
14. Рекреаційна географія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Д.Д. Гурова, М.О. Фролов, С.М. Журавльова, Т.С. Кукліна, О.М. Сердюк. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. 92 с.

15. Рекреаційні комплекси світу : навч. посібник / І. Л. Полчанінова, М. М. Покоloodна; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 107 с.
16. Сафранов Т. А., Полетаєва Л. М. Проблема екологізації рекреаційно-туристичної діяльності в Україні. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2016. № 3-4. С. 51-61.
17. Стафійчук В.І. Рекреалогія. Навчальний посібник. 2-е вид. Київ: Альтерпрес, 2008. 264 с.
18. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
19. Цьохла С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи вдосконалення): монографія. Сімферополь, Таврія, 2008. 352 с.
20. Чир Н.В. Рекреаційна географія : навч-метод. посіб. Мукачєво: вид-во Дишкант С.Я., 2019. 156 с.